

STADSHUSGRÄND

RAÄ 68
Falun stad
Arkeologisk schaktövervakning

Anders Altner

Framsida: En del av schaktet längsmed Stadshusgränd ner mot Faluån. Fotot taget från öst.
Fotograf: Anders Altner.

Inledning

Med anledning av schaktning för fjärrvärmeledning i Stadshusgränd i Falu stad utförde Dalarnas museum en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning (bilaga 1). Beslut om schaktövervakning togs av Länsstyrelsen i Dalarna (dnr 431-4300-10) efter ansökan från exploatör Falu Energi & Vatten.

Schaktet för ledningsdragning ligger inom fornlämning RAÄ 68 i Falun stad och utgör stadslager med bebyggelselämningar från medeltid till nyare tid.

Syfte

Förundersökningens syfte var att undersöka i vilken omfattning fornlämning RAÄ 68 skulle komma beröras av schaktningsarbetet och om möjligt avgränsa, typbestämma och datera befintliga och under mark dolda fornlämningar inom området för aktuellt schaktningsarbete. Den skulle också ge ett fullgott underlag för bedömningen av fornlämningens kunskapspotential inför ett eventuellt beslut om särskild undersökning.

Metod

Förundersökningen genomfördes i form av schaktövervakning. Schaktet grävdes 1,20 m brett, ca 36 m långt och 0,95 – 1,00 m djupt. Detta utfördes med hjälp av hjulförsedd grävmaskin och jorden avlägsnades skiktvis. Schaktningen övervakades av en arkeolog.

Dokumentationen utfördes manuellt, där schaktet mättes in på plan med hjälp av kompass och måttband från kända punkter och fasadkanter. Schaktväggarna finrensades och dokumentationen kompletterades med fotografering, profilritning och lagerbeskrivningar.

Kunskapsläge

Stadshusgränd ligger mellan Kv. Hattmakaren och Kv. Fisktorget i centrala Falun och sträcker sig från korsningen Östra Hamngatan i väst till korsningen Åsgatan i öst. Stadshusgränd ligger inom stadsdelarna Slaggen och Övre Åsen.

Före 1600-talet var Faluån mycket bredare än vad den är idag och de sankta partierna sträckt sig troligen ända upp till dagens Slaggata. Detta gör att större delen av Stadshusgränd, med Kv. Hattmakaren och Kv. Fisktorget, var sankt. Enligt Sundström (1988:57) var endast norra Slaggen bebyggt fram till Falu stadsreglering 1646, då området kom att fyllas ut och senare bebyggas.

1761 drabbades Falu stad av två omfattande stadsbränder under vilken större delen av staden ödelades. Som ett resultat av detta föddes en idé att den centrala bebyggelsen i Falun skulle skiljas från periferins träbebyggelse och uppföras i sten. Vidare breddades befintliga gator, t.ex. Slaggatan, och ett antal tvärgående gator anlades i ett primärt syfte att begränsa möjliga framtida stadsbränder, i form av brandgator (Sahlström 1961:48f). Stadshusgränd utgör en av dessa tvärgator.

Efter stadsbränderna 1761 uppfördes inom Kv. Fisktorget, mot Stadshusgränd, Herdins Färgargård bestående av bostadshus, stall, ladugård, svinhus, spannmåls- och foderbodas, samt en skölbrygga. Gården revs efter en brand 1981 (Sundström 1988:60f).

Det har utförts flera arkeologiska undersökningar i närheten av det aktuella undersökningsområdet. 1986 gjorde Riksantikvarieämbetet en arkeologisk undersökning i

Kv. Fisktorget (Bergström & Grälls 1996), 2001 övervakade Dalarnas museum fjärrvärmedragningen i Slaggatan (Falkenström) och 2006 VA-schaktningen i samma gata (Lögdqvist 2008).

I Slaggatan låg den naturliga leran 1,8 m under dagens gatunivå. De påförda lagren bestod av sand/grus och slagg. 0,7 m under dagens vägyta framkom en äldre gatunivå. I kv Fisktorget, vid Stadshusgränd, var det ca 2,5 m ner till den naturliga leran. Underst fanns 0,5 m tjocka kulturlager, på dem 1,4 m slagg och där ovanpå ett brandlager. Det senare förmodligen från branden 1761. I kulturlagret fanns en kajkonstruktion/strandskoning, av timmer. Den bör ha fortsatt norrut tvärs över Stadshusgränds västra del. Konstruktionen dendrodaterades inte, men bör vara samtida med de timringar som framkommit i kv Dalpilen och Falan, dvs från 1640-talet (Bergold 1996, Carlsson 2009)

Undersökning

Inledningsvis sökgrävdes det i sydöst, vid korsningen Stadshusgränd och Slaggatan, för att lokalisera tidigare ledningsdragning av fjärrvärme och därifrån koppla på för den aktuella ledningen. Sedan fortsatte schaktningen nedför Stadshusgränd (bilaga 2).

Sammanlagt grävdes schaktet omkring 36 m långt, ca 1,20 m brett och 0,95 – 1,00 m djupt. Bottennivån inom schakten var jämn och konstant under hela schaktningsarbetet.

Schaktväggarna finrensades för fotografering och dokumentation. Norra schaktväggen var delvis omgrävd som ett resultat av trottoarbygge och profil ritades inte. Fem stycken profiler ritades längs södra schaktväggen, dock har endast två av profilerna tagits med i denna rapport, då de innehåller möjliga anläggningar, vilka underlättar en mer detaljerad tolkning av det berörda området (bilaga 3-4).

Anläggningar

A1 utgjordes av lager 3, ett 0,10 – 0,15 m tjockt lager av slaggkross blandat med mindre del stenkross och lera. Detta lager låg 0,15 – 0,20 m under dagens gatunivå. Slaggytan sträckte sig igenom hela schaktet från Slaggatan ned mot Östra Hamngatan. Troligen en äldre vägyta (figur 1).

A2 utgjordes av lager 4, ett 0,10 – 0,15 m tjockt lager av sintrad slaggkross. Detta lager låg 0,30 – 0,35 under dagens gatunivå. Slaggytan sträckte sig igenom hela schaktet från Slaggatan ned mot Östra Hamngatan. Det separerades från A1 i form av ett tunt lager brun sandig silt. Troligen en äldre vägyta (figur 1).

A3 utgjordes av ett 0,05 – 0,10 m tjockt kulturlager av nedbrutet trä och träbitar. Trälagret började 11m från schaktets nordöstra ände och sträckte sig hela vägen ned till schaktets slut mot Östra Hamngatan, dvs. det var minst 19 m långt. Trälagret låg direkt ovanpå lerlagret i A4 och stocken i A5 (figur 2).

A4 utgjordes av möjliga syllstenar och ett lerlager. Syllstenarna var av kantiga stenblock i storlek 0,10 – 0,25 x 0,15 – 0,40 x 0,10 – 0,40 m, tillsynes satta i ett påfört slagglager, då ingen tydlig nedgrävning kunde iakttas. Lerlagret var ca 0,05 – 0,10 m tjockt och var ca 5,00 m långt. Lerlagret slutar ca 0,60 m söder om de möjliga syllstenarna (figur 3).

A5 utgjordes av en möjlig syllstock i samma riktning som Faluån. Stocken var dåligt bevarad. Den gick tvärsöver schaktet. Den var ca 0,20 m i diameter. Under stocken och med samma bredd som stocken fanns rester av tegel och tegelkross. Tegelresterna och stocken verkar tillsynes ligga inom det påförda slagglagret. Ingen tydlig nedgrävning kunde iakttas (figur 4).

Figur 1. Möjliga äldre vägytor under asfalt och gruslager. Bilden är tagen från nord. Foto: Anders Altner

Figur 2. Kulturlager av nedbrutet trä och träbitar. Bilden är tagen från nord. Foto: Anders Altner

Figur 3. Möjliga syllstenar och lerlager. Bilden är tagen från nord. Foto: Anders Altner

Figur 4. Möjlig syllstock, avgrävd. Bilden är tagen från öst. Foto: Anders Altner

Resultat

Inom schaktet påträffades fem stycken anläggningar, två möjliga äldre vägytor av hårt packat eller sintrat slaggkross, ett kulturlager innehållande nedbrutet trä och träbitar, ett möjligt fuktskyddande lager av lera vilket troligen kan kopplas samman med möjliga syllstenar. Vidare påträffades en möjlig syllstock och påförda slagg- och raseringslager, samt i stockens närhet en möjlig rest av äldre strandkant bestående av lera, silt och sand innehållande vissa kolfragment. Detta lager ligger dock väldigt högt upp i jämförelse med dagens vattennivå.

A1-A2 kan möjligen dateras till tiden efter 1761 års stadsbränder i Falun då Stadshusgränd skall ha anlagts, då som brandgata.

Tolkning

Vid schaktningsarbetet i Stadshusgränd iaktogs under asfalten och gruslager, två lager av hårt packat och sintrat slaggkross. Dessa lager utgör troligen äldre vägytor från tiden efter 1761 års stadsbränder, då Stadshusgränd anlades. Det primära syftet var antagligen att skapa brandgator för att begränsa möjliga framtida stadsbränder.

I mitten av schaktet iaktogs syllsten och ett möjligt lager fuktskyddande lera i rest av möjlig huskonstruktion troligen från början av 1700-talet. Vidare iaktogs kultur- och raseringslager.

Inom schaktets västra del mot Faluån iaktogs en stock vilken gick tvärsöver schaktet i samma riktning som Faluån. Denna utgör möjligen en rest av syllstock från bebyggelsen i området före 1761 års stadsbränder. Vidare påträffades påförda lager av slaggkross vilka troligen kan dateras till början av 1700-talet då det överlagrar strandskoningen.

I botten av schaktet påträffades bitvis ett lager av lera, sand, silt och fragment av kol. Det hade karaktären av svämlager men ligger långt över dagens vattennivå.

Spåret av äldre vägytor djupare ner i Slaggatan kan enkelt förklaras av att det inom Slaggatan finns väglager från tiden före 1761 års stadsbränder och anläggandet av Stadshusgränd. Ett liknande tunt trälager som A3 framkom i korsningen Slaggatan-Stadshusgränd vid fjärrvärmeschaktningen.

Dalarnas museum anser därmed att inga ytterligare arkeologiska insatser är motiverade för det aktuella arbetsföretaget.

Sammanfattning

I samband med markarbete för fjärrvärmeledning i Stadshusgränd i Falun, utförde Dalarnas museum år 2010 en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning.

Sammanlagt schaktades en sträcka på 36 m. Schaktet var 1,20 m brett och 0,95 – 1,00 m djupt.

Under schaktövervakningen iaktogs två äldre vägytor troligtvis konstruerade efter 1761 års stadsbränder i Falun, där den undre vägytan kan vara från tiden efter bränderna och den övre en senare tids förbättring av gatubeläggning. Vidare iaktogs rester av en möjlig syllstenskonstruktion och ett lerlager som kan höra till denna, d v s ett möjligt fuktskydd mot röta i trägolvet eller ovanliggande stockkonstruktion. Längre västerut i schaktet iaktogs en möjlig syllstock eller stock i annan träkonstruktion, vilken gick tvärsöver schaktet i samma riktning som Faluån. Dessa konstruktioner bör vara från 1700-talet men före 1761 års stadsbränder. Vidare iaktogs i botten av schaktet

slaggmassor påförda troligen runt sekelskiftet 1700. Bitvis iaktogs också i botten av schaktet ett lager av sand, silt och lera, vilket kan utgöra en rest av äldre strandkant, tidigare nedgrävning eller möjligen ett resultat av att Faluån har svämmat över.

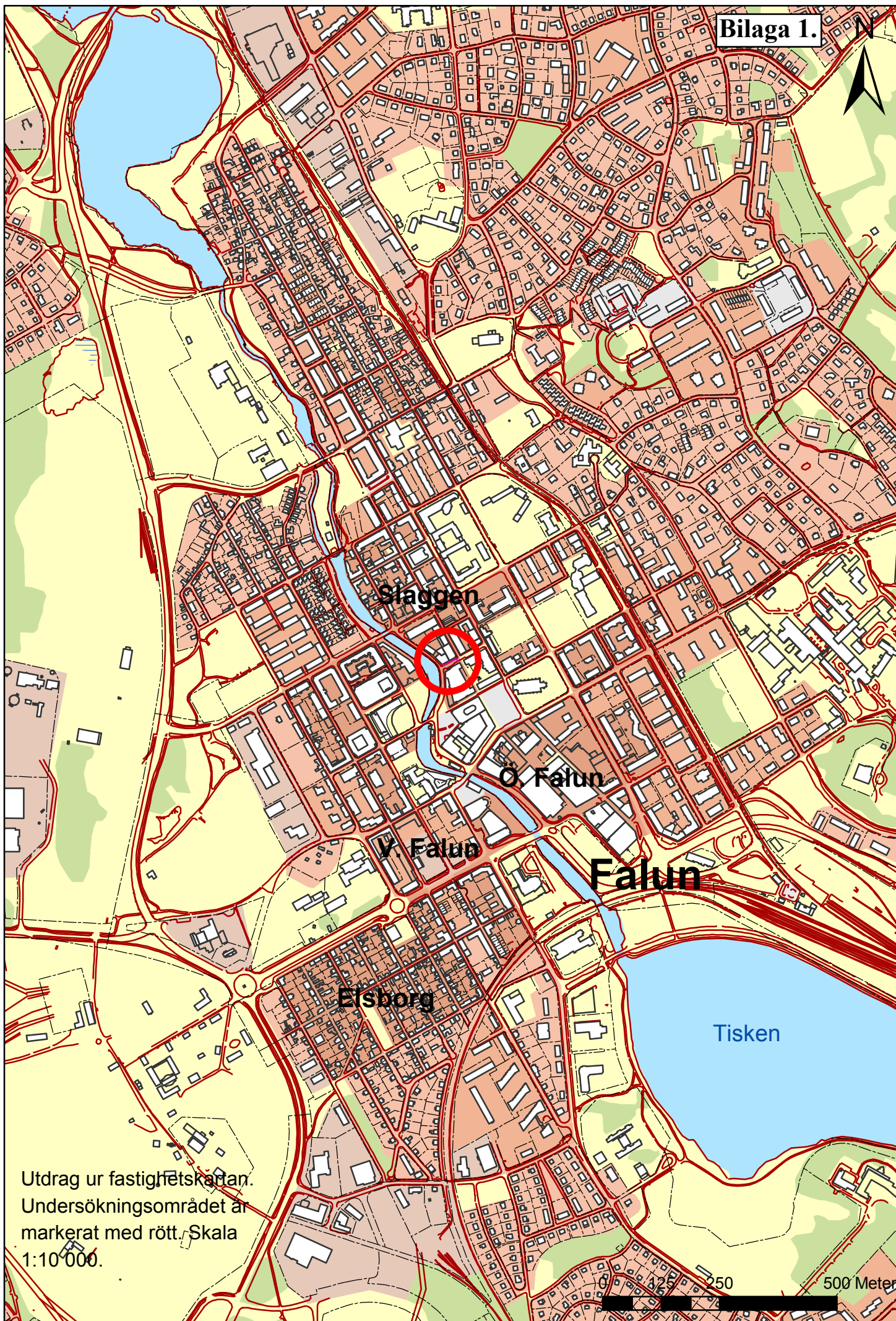
Referenser

- Bergold, Helmut. 1996. Arkeologisk undersökning, Dalpilen – ett 1600-tals kvarter i Falun. Dalarna, Falun, Kv. Dalpilen 6. UV Stockholm, rapport 1996:109.
- Bergström, Kristina & Grälls, Annika. 1996. Arkeologisk undersökning: Kv. Fisktorget, Falun, Dalarna, RAÄ 68. UV Stockholm, rapport 1996:31.
- Carlsson, Eva. 2009. Falun och Falan – utifrån en arkeologisk undersökning. Ur Dalarna 2009 (red). Ståhl, Elizabeth. Dalarnas hembygdsbok årgång 79. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund. Falun.
- Falkenström, Per. 2001. Arkeologisk schaktövervakning i Slaggatan och Trotskatan. Dalarnas museum, dnr 104/01. Stencil.
- Lögdqvist, Anna. 2008. Arkeologisk schaktövervakning i samband med markarbeten för VA m.m. i Slaggatan, fornlämning nr 68, Falu stad och kommun, Dalarna. Dalarnas museum, dnr 55/06. Stencil.
- Sahlström, Nils. 1961. Stadsplaner och stadsbild i Falun 1628 – 1850. Falu stads historia. Falun.
- Sundström, Kjell. 1988. Husen berättar: bevarandeplan för Falu innerstad. Dalarnas museums serie av rapporter; 16. Falun.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-4300-10
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2010-07-07
Ekonomiskt kartblad:	13F 4h
Socken:	Falu stad
Fornlämning, raä nr:	68
Fastighet:	Stadshusgränd
Koordinater, SV (RT 90, 2,5 gon V):	1490290, 6721212
Höjd (RH 70):	108-110 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell
Uppdragsgivare:	Falu Energi & Vatten
Utförandetid:	2010-08-14 och 2010-08-16
Undersökt yta, kvadratmeter:	43 m ²
Schaktlängd:	36
Fälttid:	6 timmar
DM projektnummer:	1452
DM diarienummer:	60/10
Arkeologisk personal:	Anders Altner
Fältarbetsledare:	Anders Altner
Projektansvarig:	Eva Carlsson

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Utdrag ur fastighetskartan.
Undersökningsområdet är
markerat med rött. Skala
1:10 000.

Tisken

50

500 Meter

Slaggatan

11

Kv. Hattmakaren

Stadshusgränd

Kv. Fisktorget

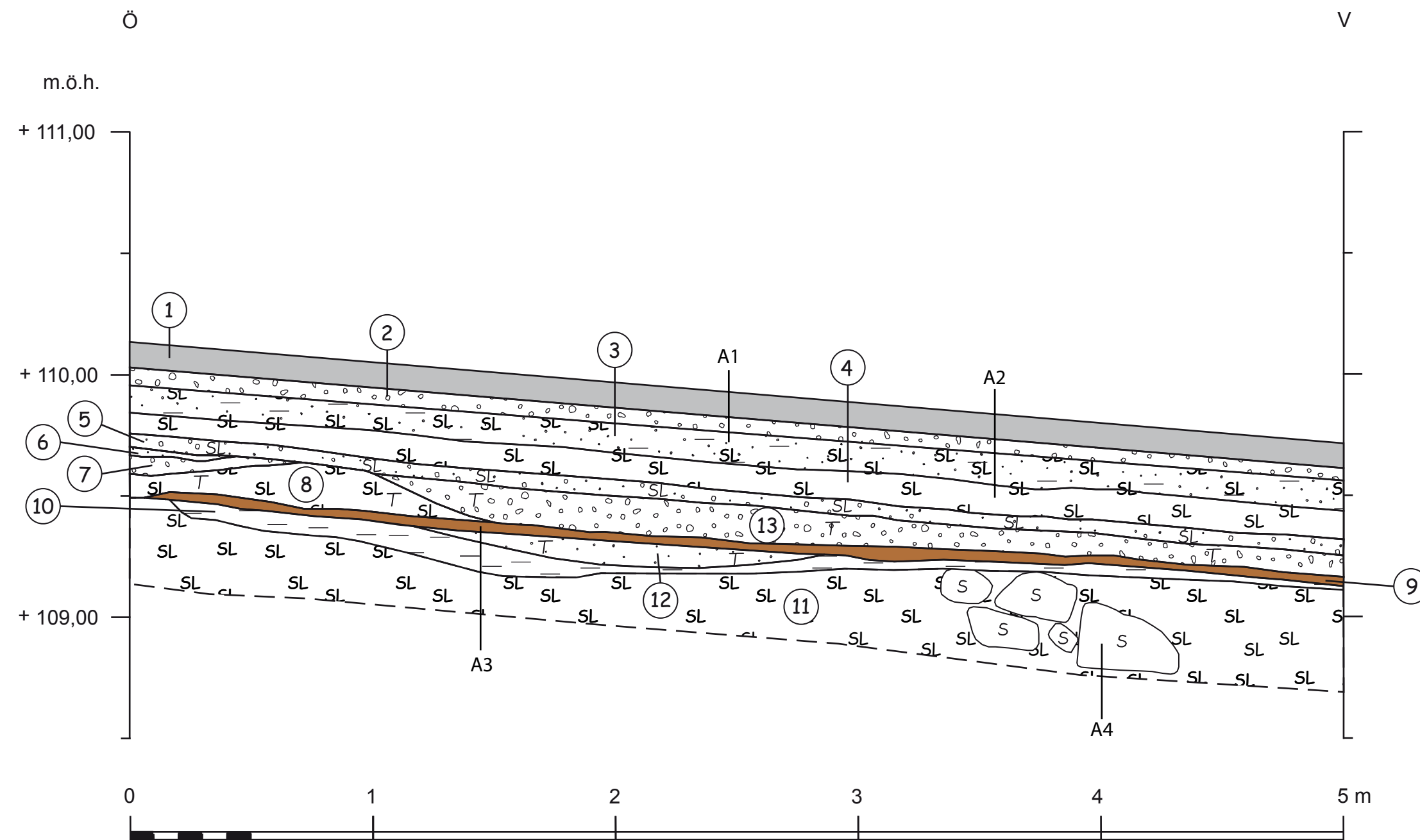
1

Utdrag ur fastighetskartan.
Schaktet är markerat med rosa.
Skala 1:200.

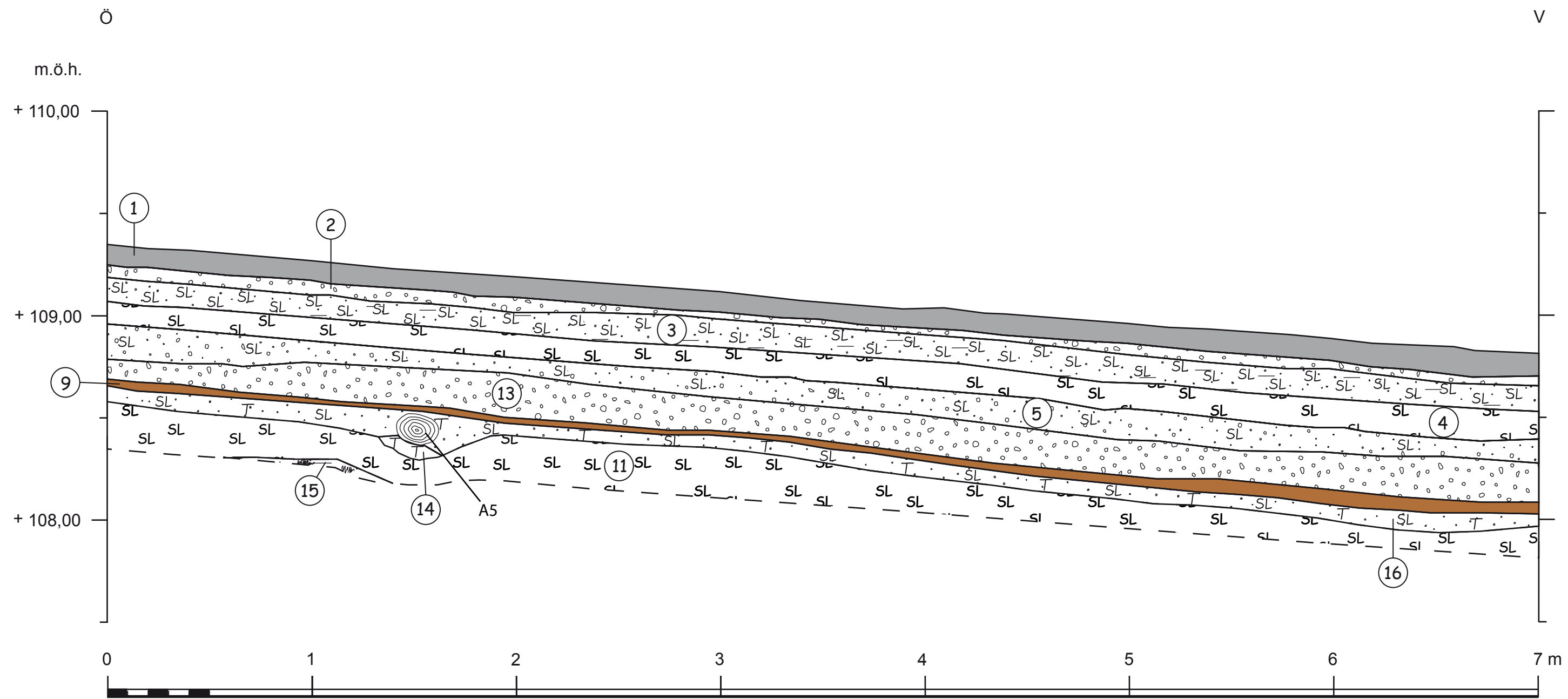
Bilaga 3

Profil 4 mot syd. Skala 1:40.

Lagerbeskrivning (bilaga 3 och 4).

1. Asfalt 0,10 m.
2. Gruslager 0,05 - 0,10 m.
3. Slaggkross med lera och viss stenkross 0,10 - 0,15 m (A1).
4. Sintrad slaggkross 0,10 - 0,15 m (A2).
5. Sandigt grus med rundsten och viss slaggkross 0,05 - 0,25 m.
6. Röd sand med viss tegelkross 0,05 m.
7. Grus 0,05 m.
8. Slagg- och tegelkross 0,10 - 0,25 m.
9. Lager av nedbrutet trä och träbitar 0,05 - 0,10 m (A3).
10. Lerlager med viss mindre rundsten 0,02 - 0,15 m (A4).
11. Påförd slaggkross. Då schaktet inte grävdes djupare än 1 m kan inte tjockleken på lagret anges.
12. Sandigt kulturlager med tegelkross, träfibrer och viss djurben 0,10 m.
13. Gruslager med mindre rundsten, slagg- och tegelkross 0,10 - 0,25 m.
14. Tegel och tegelkross.
15. Lager bitvis sand, silt och lera med fragment av kol.
16. Sandigt lager med slaggkross och viss tegelkross.

Bilaga 4
 Profil 5 mot syd. Skala 1:40.